

Povijesni pregled razvoja narodnih knjižnica

Rendulić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:300761>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Informatologije

Ana Rendulić

Povijesni pregled razvoja narodnih knjižnica

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Sanjica Faletar Tanacković

Komentor: Darko Lacović, asistent

Osijek, 2011.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	3
2. ULOGA I POSLANJE NARODNE KNJIŽNICE.....	4
3. POJAVA I RAZVOJ NARODNIH KNJIŽNICA U SVIJETU.....	8
4. OD ILIRSKIH ČITAONICA DO NARODNIH KNJIŽNICA U HRVATSKOJ.....	11
5. NARODNE KNJIŽNICE OD DVADESETOG STOLJEĆA DO DANAS U SVIJETU I U HRVATSKOJ.....	17
6. ZAKLJUČAK	20
7. LITERATURA.....	21

SAŽETAK

Knjižnice se danas nalaze u obveznom sastavu svih društvenih struktura demokratskih zemalja. Kao mjesni prilaz znanju dostupan svim građanima, narodne knjižnice društvo približavaju idealima mira, socijalne pravde i socijalne kohezije te omogućuju cjeloživotno učenje koje je u mnogočemu pokretačka snaga društva za ostvarivanje napretka kroz informiranje, edukaciju i razonodu. Ovakve idealističke misli o pučkim ili narodnim knjižnicama javljaju se u Engleskoj u osamnaestom stoljeću pod utjecajem empirističke filozofije, te se proširuju na Njemačku i Francusku pod utjecajem prosvjetiteljstva. Engleska je od samih početaka razvoja knjižnica bibliotekarsko središte u kojemu pučka knjižnica najprije doživljava društvenu afirmaciju. Politička afirmacija se, međutim, dogodila tek u dvadesetom stoljeću. U Americi se narodne knjižnice javljaju u osamnaestom stoljeću zbog tamošnjeg entuzijazma i romantičnih uvjerenja Amerikanaca kako knjižnica može nadomjestiti manjak obrazovanja svih članova društva u svakoj životnoj dobi. Zato američke knjižnice vrlo brzo postaju ključni dio tamošnjeg odgojno-obrazovnog sustava. U devetnaestom se stoljeću učvršćuje uloga narodnih knjižnica u društvu u svijetu, dok u dvadesetom stoljeću one doživljavaju punu afirmaciju.

U Hrvatskoj se pučke knjižnice pojavljuju u počecima u okviru ilirskih čitaonica koje su, doduše, većim dijelom bili politički mehanizmi pružanja otpora stranoj dominaciji te promicanja hrvatskog nacionalnog, gospodarskog, kulturnog i političkog identiteta.

Dvadeseto stoljeće donosi potpunu afirmaciju narodnih knjižnica u svijetu, unaprjeđenje službi i usluga te popularizaciju narodnih knjižnica inovacijama i primjerenim pristupom ciljanim skupinama društva.

KLJUČNE RIJEČI: narodne knjižnice, društvena uloga, povijesni razvoj, Hrvatska, Europa, SAD

1. UVOD

Ovaj rad razmatra nastanak i razvoj narodnih knjižnica u Hrvatskoj i svijetu. U prvom poglavlju objašnjava se povijesna uloga i poslanje narodnih knjižnica od nastanka do danas. U drugom se poglavlju prikazuju narodne knjižnice kao ustanove i institucije, njezine filozofske podloge, ustroja po službama, usluga, knjižničarske uloge i funkcija, financiranja, administracije i tako dalje. Treće poglavlje razmatra nastanak narodnih, tj. pučkih knjižnica pod utjecajem empirističke filozofije koja se javlja u engleskom društvu u sedamnaestom stoljeću i u doba prosvjetiteljstva dalje širi ostatkom svijeta pri čemu se u narodu javlja misao kako knjižnica treba pomoći puku pružajući mu iste prilike za obrazovanje kao i eliti te se pokreću programi za ostvarenje pučkih knjižnica koje trebaju biti dostupne svima. Devetnaesto stoljeće nosi brojne revolucionarne promjene u svijesti naroda i društvenim strukturama pod utjecajem Francuske revolucije te se učvršćuje misao o društvenoj jednakosti i koheziji, pisana riječ se demokratizira i laicizira, a narodne se knjižnice počinju polako afirmirati u društvu. U Hrvatskoj se narodne knjižnice razvijaju od ilirskih čitaonica, preko pučkih knjižnica u današnje gradske knjižnice, o čemu je riječ u četvrtom poglavlju. Peto poglavlje daje prikaz razvoja narodnih knjižnica od dvadesetog stoljeća do danas u svijetu i u Hrvatskoj.

2. ULOGA I POSLANJE NARODNE KNJIŽNICE

Narodna knjižnica obilježena je u samim začecima prosvjetiteljskim idejama slobode, razuma te ostvarivanjem društvenog napretka pružajući priliku za obrazovanje svim slojevima društva. Njezina se funkcija služenja demokratizaciji i izjednačavanju društva nije ni do danas promijenila, štoviše, postala je njenim temeljnim poslanjem.

“Sloboda, napredak i razvitak društva i pojedinaca temeljne su ljudske vrijednosti, koje se mogu ostvariti samo ako se omogući dobro obaviještenim građanima da primjenjuju svoja demokratska prava i igraju aktivnu ulogu u društvu. Stvaralačko sudjelovanje građana i razvitak demokracije ovise o zadovoljavajućem obrazovanju te slobodnom i neograničenom pristupu znanju, misli, kulturi i obavijestima.”¹ Manifest za narodne knjižnice iz 1994. godine jedan je od temeljnih dokumenata koji govori o idejnom aspektu narodnih knjižnica kao obrazovnih, kulturnih, znanstvenih, mirovnih i duhovnih ustanova po uzoru na ideologiju prosvjetiteljstva kojom su započeli napori osnivanja knjižnica. Manifest progovara kako su sloboda, napredak i razvitak društva i pojedinaca temeljne ljudske vrijednosti koje se mogu ostvariti jedino ako se omogući dobro obaviještenim građanima da primjenjuju svoja demokratska prava i igraju aktivnu ulogu u društvu, pri čemu slobodan i neograničen pristup informacijama ima ključnu ulogu. UNESCO se u skladu s ovim stavovima zalaže za cjeloživotno učenje, neovisno odlučivanje i kulturni razvoj pojedinaca i društvenih skupina. Narodnu knjižnicu naziva mjesnim prilazom znanju te vitalnom snagom u obrazovanju, kulturi, kao i gajenju mira i duhovnog blagostanja u svijesti muškaraca i žena. Manifest nalaže kako primarnu odgovornost za narodne knjižnice snose nacionalne i mjesne vlade koje ju trebaju financirati te njena djelatnost treba biti poduprta zakonskim propisima. Zakonski propisi mogu biti razni zakoni o narodnim knjižnicama, kao i propisi o financijskom poslovanju, zaštiti podataka, radnim i sigurnosnim uvjetima za osoblje i slično. Treba se jasno definirati politika, ciljevi i službe narodne knjižnice sukladno potrebama mjesne sredine. Također je potrebno ostvariti djelotvornu organizaciju, stručnu razinu poslovanja, djelotvornu suradnju s korisnicima, stručnjacima, ostalim službama i ustanovama te javnošću putem medija na mjesnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Knjižnične službe moraju biti fizički pristupačne svim članovima zajednice te prikladno smještene i opskrbljene u skladu s korisničkim potrebama i

¹ UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice. URL:
http://dzs.ffzg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (2011-09-03)

karakteristikama urbane ili seoske sredine. Knjižničar je djelatni posrednik između korisnika i građe; atribut “djelatni” ukazuje na složenost knjižničarske funkcije i uloge. Potrebno je zato osigurati primjereno stručno obrazovanje i trajno učenje knjižničara. Također na odmet nisu ni edukacijski programi za korisnike knjižnice koji bi ih osposobili za samostalnije korištenje knjižnice te informacijski opismenili kako bi u cijelosti iskoristili građu i usluge knjižnice. Manifest apelira na nacionalne i mjesne vlade, kao i cijelu knjižničarsku zajednicu posvuda u svijetu da provode načela izrečena u njemu te djelatno rade na razvitku narodnih knjižnica, mjesnih pristupa znanju i informacijama. Knjižnične službe zasnivaju se na jednakosti pristupa bez obzira na dob, spol, rasu, vjeru, nacionalnost, jezik ili društveni položaj. Posebne se službe i građa trebaju osigurati za pripadnike nacionalnih i jezičnih manjina, za osobe sa psihomotoričkim oštećenjima i drugim tjelesnim oštećenjima, bolesnike u bolnicama i sl. Sve dobne skupine trebaju moći pronaći građu primjerenu njihovim interesima i potrebama. Knjižnični fond mora sadržavati, osim tradicionalne građe, sve vrste medija u skladu s tehnološkim napretkom. “Građa mora odražavati tekuća kretanja i društveni razvitak te biti pamćenjem ljudskih stremljenja i mašte.”² Zbirke i službe ne smiju biti podređene ideologijama, politici ni ekonomiji.

Neke od ključnih uloga narodne knjižnice vezanih uz obavještanje, opismenjavanje, obrazovanje i kulturu su:

- 1) stvaranje i jačanje čitalačkih navika kod djece od rane dobi
- 2) podupiranje osnovnog obrazovanja za koje se odlučuje pojedinac, kao i formalnog obrazovanja na svim razinama
- 3) stvaranje mogućnosti za osobni kreativni razvitak
- 4) poticanje mašte i kreativnosti djece i mladih ljudi
- 5) promicanje svijesti o kulturnom nasljeđu, uvažavanju umjetnosti, znanstvenih postignuća i inovacija
- 6) osiguravanje pristupa kulturnim izvedbama svih izvođačkih umjetnosti
- 7) uspostavljanje dijaloga među kulturama i promicanje različitosti
- 8) podupiranje usmene tradicije
- 9) osiguranje pristupa građana svim vrstama obavijesti o svojoj zajednici

² UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice. Nav. dj.

10) pružanje primjerenih obavijesnih službi mjesnim poduzećima, udrugama i interesnim skupinama

11) olakšavanje razvitka obavijesnih vještina i kompjuterske pismenosti

12) podupiranje i sudjelovanje u programima razvijanja pismenosti namijenjenima svim dobnim skupinama i iniciranje takvih programa po potrebi.³

“Narodna knjižnica namijenjena je bez ikakvih ograničenja cjelokupnom pučanstvu određenog područja u svrhu podizanja razine opće izobrazbe, obaviještenosti, kulture, poticanja stručnog i znanstvenog rada te osobne kreativnosti, posebice kod djece.”⁴ Osniva ih i financira lokalna uprava, a rjeđe upravno tijelo i organizacije samostalno ili u suradnji s drugom narodnom knjižnicom (knjižnice za osobe s posebnim potrebama kao što su slijepi i slabovidni, zatvorske knjižnice, knjižnice za nacionalne manjine...)⁵ Narodna knjižnica neprofitna je ustanova čije su usluge u pravilu besplatne. Profit koji ostvaruju naplaćivanjem članstva i posebnih usluga kao što je međuknjižnična posudba, prikupljanje literature na zahtjev i druge ne iskorištava se za ostvarivanje neposrednog profita, nego on cirkulira unutar institucije, dakle, ulaže se u knjižnicu radi služenja njenoj primarnoj ulozi i poslanju. Financiranje knjižnice bitno je ostvariti na trajnoj i stabilnoj osnovi jer bez dugoročnog financiranja nije moguće razviti politiku pružanja usluga i učinkovito korištenje raspoloživih resursa.⁶ Primarni izvori financiranja su oporezivanje na lokalnoj, regionalnoj i središnjoj razini i namjenska sredstva iz središnjeg, regionalnog ili lokalnog proračuna. Sekundarni izvori financiranja mogu uključivati: donacije raznih financijera, tijela ili pojedinaca; dobit od komercijalnih aktivnosti kao što su izdavačka djelatnost, prodaja knjiga, prodaja umjetničkih djela ili rukotvorina; dobit od naplaćivanja korisnicima (na primjer članarina i zakasnina), dobit od naplaćivanja individualnih usluga (na primjer fotokopiranja) i ostali. Knjižničari trebaju biti maštoviti u potražnji vanjskih izvora financiranja, no pri tome ne smije biti ugrožen status knjižnice kao otvorene javne ustanove dostupne svima. Narodnom knjižnicom treba upravljati upravni odbor sastavljen od pripadnika lokalne zajednice, uključujući članove lokalnog i knjižničnog vijeća. Njihov rad, izvješća i dokumenti trebaju biti poznati javnosti, a javnost je poželjno uključiti u rad knjižnice gdje je god moguće u svrhu ostvarivanja razvoja i napretka. To je moguće činiti na svakodnevnoj osnovi uvažavanjem korisničkih prijedloga i reakcija na usluge.

³ UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice. Nav. dj.

⁴ Upute za poslovanje narodnih knjižnica. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 11.

⁵ Usp. Isto.

⁶ Usp. Isto.

Osoblje različite specijalizacije i multidisciplinarnog karaktera treba voditi dobru, djelotvornu i odgovornu administraciju.⁷ Usluge, odnosno funkcije knjižnice dijele se na osnovne i ostale, tj. one koje knjižnice nisu dužne obavljati, no većinom su prisutne u njenom operativnom djelovanju usmjerenom na suradnju s bliskim ustanovama i javnošću. Među osnovne funkcije ubrajaju se nabavljanje knjižnične građe, stručna obrada građe, tehnička obrada u svrhu zaštite građe te davanje na korištenje uz odgovarajuću informacijsku službu. Ostale se funkcije odnose na organiziranje propagandno – animatorskih i kulturnih aktivnosti za djecu i odrasle, bavljenje izdavačkom djelatnošću, obavljanje matičnosti za mreže narodnih knjižnica određenog područja i stručni nadzor. Narodna se knjižnica funkcionalno ustrojava u odjele, zbirke i službe. Tako se razlikuju odjel za djecu i odjel za odrasle, odjel sa slobodnim pristupom građi i zatvorena spremišta te čitaonice u kojima su najčešće izložene novine, revije, časopisi te referentna literatura, a većinom posjeduju računala te ostalu tehnološku opremu.

Prema hrvatskim standardima za narodne knjižnice iz 1960. godine, razlikuje se pet tipova narodnih knjižnica: regionalna ili županijska knjižnica, općinska knjižnica, ogranak, knjižnična stanica (posjeduje najmanje 250 knjiga) i knjižni stacionar (posjeduje najmanje 100 knjiga). U predjelima gdje nije moguće postaviti stacionarnu stanicu, knjižnična se usluga ostvaruje pomoću pokretnih knjižnica – “bibliobusa”, ali i drugim prijevoznim sredstvima. Na području regije, županije, grada ili općine jedna je narodna knjižnica središnja te se oko nje stvara mreža knjižnica koje su tipološki niže od središnje. Svrha je takve organizacije koordinacija i centralizacija koje olakšavaju knjižnične funkcije te ih postavljaju na višu razinu uspješnosti.⁸

UNESCO je svojim Manifestom dao narodnim knjižnicama važno mjesto u suvremenom svijetu te potvrdio njenu bit i ulogu koja se kao ideja počela pojavljivati u osamnaestom stoljeću u Engleskoj sukladno prosvjetiteljskoj ideologiji o potrebi demokratizacije i društvenog napretka kroz izjednačavanje društvenih slojeva pružanjem istih obrazovnih mogućnosti za sve ljude.

⁷ Usp. Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ve smjernice za razvoj službi i usluga. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 1-18.

⁸ Usp. Upute za poslovanje narodnih knjižnica. Nav. dj., str. 12-13.

3. POJAVA I RAZVOJ NARODNIH KNJIŽNICA U SVIJETU

A. Stipčević ističe kako se prve ideje o važnosti potrebe knjige i izobrazbe u svim slojevima društva pojavljuju u Engleskoj u sedamnaestom stoljeću. Tako se za pripadnike nižih društvenih slojeva kao što su seljaci i radnici počinju osnivati posebne posudbene knjižnice. Prva takva knjižnica osnovana je 1601. u gradu Coventryju, čiji primjer slijede ostali engleski gradovi (Norwich 1608., Bristol 1615., Manchester 1653.). To su bile prve javne knjižnice, dostupne i otvorene svim građanima.

Razlog što prve posudbene knjižnice niču najprije u industrijskim gradovima kao što je Manchester je u tome što industrijalci vrlo rano počinju uviđati važnost pismenih radnika za napredak industrije, trgovine i zanata. Spis *“An Overture for Founding and Maintaining of Bibliotheks in every Paroch throughout this Kingdom”* s kraja sedamnaestog stoljeća škotskog svećenika Jamesa Kirkwooda sadrži ideju o osnivanju knjižnica u svakoj župi u Škotskoj koje bi se financirale javnim sredstvima. Taj se plan pokazao tada nerealnim; Kirkwoodove ideje bile su naivne, no utoliko i napredne. Njegovu ideju u djelo provodi Thomas Bray u Engleskoj koji je od 1704. do smrti 1730. osnovao šezdeset jednu župsku knjižnicu, a daljnjih stotinjak osnovalo je od 1757. do 1807. društvo koje je on utemeljio kako bi nastavilo njegov pothvat stvaranja mreže takvih knjižnica u cijeloj Engleskoj.⁹

U osamnaestom stoljeću se u Francuskoj i Njemačkoj pod utjecajem prosvjetiteljstva pojavljuju slične knjižnice za prosvjeđivanje radnika i seljaka koje su većinom u okviru crkava pa je njihova zbirka uglavnom bila nabožna.

U Americi se osnivaju pučke knjižnice u osamnaestom stoljeću. Potreba za njima ukazala se još većom nego na starom kontinentu zbog nedostatka književne tradicije i entuzijastičkog uvjerenja Amerikanaca da se upornim radom i obrazovanjem može uspjeti u svakoj životnoj dobi. Tako je u njih narodna knjižnica od začetaka ostala nenadomjestiv dio obrazovnog sustava, mehanizam napretka društva, cjeloživotnog učenja i permanentnog obrazovanja. Pod utjecajem ideja europskog prosvjetiteljstva 1731. Benjamin Franklin osnovao je prvu javnu knjižnicu u Philadelphiji pod nazivom “Library Company of Philadelphia”, koja je imala pedeset članova, većinom radnika i

⁹ Usp. Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb: Matica hrvatska, 2006. Str. 634-635.

trgovaca. Za knjižnicu se trebalo predbilježiti, pretplatiti; otuda naziv “subscription library”. Po uzoru na Franklinovu osnovat će se brojne knjižnice u Novoj Engleskoj.¹⁰

Devetnaesto stoljeće prekretnica je u shvaćanjima o društvenoj važnosti pučkih knjižnica; ideje Francuske revolucije ubrzale su demokratizaciju i laicizaciju pisane riječi te se otvaraju brojne čitaonice i posudbene knjižnice za puk – “cabinets de lecture” koje su odigrale važnu ulogu u širenju knjige među srednjim i nižim društvenim slojevima. Pisari se prilagođavaju širokoj čitalačkoj publici te djela sadržajno počinju zadovoljavati njihove afinitete i stupanj obrazovanja. Pišu se melodrame, ljubavni romani, egzotični putopisi, biografije popularnih ličnosti, a uz sveprisutnu sentimentalnost i moralizatorstvo. Jedan od tada i do danas popularnih pisaca je i Alexandre Dumais. U nekim čitaonicama u koje su zalazili učenici ljudi mogla su se naći djela antičkih pisaca te velikih francuskih pisaca sedamnaestog i osamnaestog stoljeća. Takve su čitaonice bile otvorene svima uz nisku članarinu. Na primjer, čitaonica gospodina Gambarda u blizini Pantheona naplaćivala je članarinu od tri franka mjesečno. U Parizu je 1820. bilo trideset dvije takve čitaonice. Deset godina poslije broj im je porastao na sto pedeset, još deset godina poslije na sto osamdeset devet, da bi ih 1850. bilo dvjesto dvadeset šest, a možda i više.¹¹

U Engleskoj se bibliotekarstvo naglo razvija na ideološkim osnovama postavljenim u prethodnom stoljeću. Zato nije ni čudno da se upravo tamo stvorila daleko veća potreba za narodnim knjižnicama no igdje drugdje u svijetu i da je, sukladno tome, Engleska bila vodeća na području bibliotekarstva. Tamo se javljaju i prve ideje o putujućim knjižnicama; Samuel Brown smatra da bi se pučke knjižnice po mogućnosti trebale osnovati u svakom selu, s time da se knjige svake druge godine zamijene knjigama iz drugih knjižnica. Takvi projekti doživljuju propast zbog slabe financijske podloge. S vremenom jača potreba da se osiguraju stalni i sigurni izvori financiranja narodnih knjižnica od strane gradskih uprava, što je najviše promovirao Edward Edwards (1812.-1886.) koji je radio u Britanskom muzeju. Zaslugom Williama Ewarta Britanski je parlament izglasao poznati Zakon o pučkim knjižnicama (Public Libraries Act) 1850. godine koji nalaže financiranje knjižnica od strane gradskih ustanova. Prema ovom zakonu pučka se knjižnica treba osnovati u svakom naselju s više od deset tisuća stanovnika i mora biti otvorena svima. Njihova je upotreba trebala biti besplatna, a novac za otvaranje i održavanje takvih knjižnica gradske su uprave mogle namaknuti posebnim porezom. Edwards je 1850. postao upravitelj Pučke knjižnice u

¹⁰ Usp. Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 638.

¹¹ Isto, str. 638.

Manchesteru i oživio ideju o novom tipu pučke knjižnice. Iako je parlament izrazio otpor ovakvim liberalnim idejama o demokratizaciji pisane riječi, to ju nije moglo spriječiti jer je ideologija tog vremena previše uzela zamaha. Chatterton, član parlamenta 1850. izjavio je kako ne može zamisliti da bi seljak, izmučen svakodnevnim poslovima mogao biti zadubljen u literaturu te opisao prijedlog o novom tipu knjižnica monstruoznim i nesuvremenim. John Imray iz Aberdeena branio je status zemljoposjednika koji su “previsoko uzdigli niže društvene slojeve dajući im pristup informacijama i bolje bi bilo ostaviti ih bez toga”¹², to jest, u neznanju.

U prvoj polovici devetnaestog stoljeća pojavljuju se pučke knjižnice koje financira država, točnije gradske uprave. Prva je takva knjižnica “Pioneer Public Library” s kojom započinje razdoblje pučkog bibliotekarstva. “Free public libraries” otvorene su svim građanima, njihovo je financiranje omogućeno ubiranjem državnih poreza, a njihovo je djelovanje pod upravnom državnih organa. Financiranje i djelovanje pučkih knjižnica zahtijeva zakonsku regulativu kako bi narodna knjižnica ostvarila svoju ulogu unutar strukture države. Boston prednjači u razvijanju pučkih knjižnica, no vrlo mu se brzo pridružuju i ostali gradovi Massachusettsa. Massachusetts ostaje dugo na čelu pokreta za osnivanje pučkih knjižnica, što dokazuje činjenica da je u njemu do 1875. koncentrirano sto tridesetak od dvjesto pedeset sedam takvih knjižnica što su tada radile u SAD-u. Potrebno je napomenuti kako mecenstvo u međuvremenu nije prestalo. Američki milijunaš škotskog porijekla Andrew Carnegie potrošio je oko sto milijuna dolara na podizanje zgrada za pučke i druge javne knjižnice u SAD-u, Engleskoj i nizu drugih zemalja. Dao je sagraditi dvije tisuće šesto knjižnica. Prvu je sagradio u Dunferwlineu u Škotskoj. Svojim primjerom dao je snažan poticaj razvitku bibliotekarstva u anglofonskim zemljama i šire. Kako bi osigurao uspjeh svojih velikodušnih pothvata i trajnost i nakon njegove smrti, Carnegie je uvjetovao davanje novca za gradnju obveznim sudjelovanjem grada u financiranju same gradnje i obvezom da će i dalje financirati njen rad. Nato su registrirani brojni otpori gradskih uprava što u konačnici nije ugrozilo nastanak i razvoj pučkih knjižnica. New York Public Library, osnovana 1848., dobila je tijekom desetljeća nekoliko značajnih privatnih knjižnica te je do danas narasla, prerastavši prvotnu ulogu, u jednu od najvećih knjižnica u SAD-u s preko pet milijuna svezaka i stekla status prave znanstvene knjižnice.¹³

¹² Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 638.

¹³ Usp. Isto.

U Njemačkoj se ideja o osnivanju pučkih knjižnica javlja u osamnaestom stoljeću pod utjecajem prosvjetiteljstva. Karl Preusker organizira pokret za stvaranje pučkih knjižnica. Godine 1828. podigao je gradsku knjižnicu u Grossenheimu u Saskoj, a 1839. – 1840. napisao spis u kojemu se zalagao za stvaranje mreže obrazovnih knjižnica. Po američkom uzoru otvaraju se u Berlinu 1850. prve četiri pučke knjižnice koje financiraju razna društva uz malu državnu pomoć, odnosno gradova ili pokrajina. Usporedno sa samostalnim pučkim knjižnicama u Njemačkoj počinju se otvarati i knjižnice pri župama. Osniva ih katoličko Boromejsko društvo Borromäusverein. Istovremeno se u Nizozemskoj otvaraju brojne protestantske knjižnice namijenjene nižim slojevima društva. U Danskoj je takvih oko 1840. osnovano četiristo. Crkva je “često sumnjičavo gledala na pučke knjižnice jer su se u njima mogle čitati i posuđivati knjige koje nisu uvijek bile u suglasju s crkvenim interesima, odnosno knjige koje su svojim sadržajem vrijeđale tradicionalni moral. Crkva je preko svojih knjižnica nastojala spriječiti da vjernicima u ruke dođu ‘nemoralna’, ‘heretička’ i slična djela, a s druge strane te su knjižnice bile najbolji put za propagiranje vjerske literature.”¹⁴ Nije samo Crkva bila protiv pučkih knjižnica, nego i aristokrati, iako iz drugih razloga: smatrali su da su one tek velikodušna briga za siromahe, dobrotvorne ustanove više nego institucije važne za društveni napredak.¹⁵

No opći se stavovi inspirirani prosvjetiteljskim idejama nisu promijenili te je bibliotekarska revolucija nastavljena, a bit uloge i poslanja narodne knjižnice kao mehanizma demokratizacije u društvu i obrazovanja nije se do danas promijenila.

4. OD ILIRSKIH ČITAONICA DO NARODNIH KNJIŽNICA U HRVATSKOJ

Prema A. Stipčeviću u Hrvatskoj puk dobiva priliku ravnopravno čitati i kultivirati se s Ilirskim preporodom i pojavom ilirskih čitaonica koje su bile važan mehanizam širenja prosvjetiteljskih ideja. Koliku su ulogu čitaonice imale u gorljivom razdoblju promicanja ilirstva pokazuje naziv koji im je dodijelio Vjekoslav Babukić: “ognjišta na kojih se smrzla srca sunarodnjaka naših grijahu”. Godine 1838. osnovane su četiri čitaonice u kontinentalnoj Hrvatskoj: u Varaždinu “Priatelj našega narodnog slovstva”, u Karlovcu “Ilirsko čitalačko društvo”, u Zagrebu “Čitaonica ilirska zagrebska”, u Križevcima “Čitatelj ilirski”, a zatim se šire i na ostatak Hrvatske.

¹⁴ Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 641.

¹⁵ Usp. Isto, str. 642.

Ova mreža čitaonica označavala je ne samo revolucionarni čitaonički i kulturni pothvat, nego i politički, više nego u svijetu. Naime, ilirske čitaonice nisu imale temeljnu funkciju čitaonice, nego su služile ponajviše kao politička sredstva preko kojih su preporoditelji organizirali političke akcije sa svrhom buđenja nacionalne svijesti. Tako su postale simbol pružanja otpora političkoj, gospodarskoj i kulturnoj dominaciji stranaca koji su vladali hrvatskim zemljama. “Upravo su čitaonice bile onaj organizacijski model koji je preporoditeljima omogućio legalno širenje svojih zamisli u najšire slojeve društva.”¹⁶ Nisu se, naravno, javno deklarirale kao političke institucije, nego su se u statutima i pravilnicima čitaonica isticale samo njihove kulturne i prosvjetne funkcije, kao u statutu čitaonice ilirske zagrebske: “Svrha čitaonice jest: k čitanju različitih časopisa i knjigah priliku otvoriti i takvim načinom korisne znanosti raširivati.”¹⁷ No, austrijske su vlasti, naravno, znale za pravu političku funkciju čitaonica pa su policijske vlasti često ometale njihov rad, a tijekom Bachovog apsolutizma (1850. – 1860.) mnogima je zabranjen rad. Bez obzira na primarno političku funkciju ilirskih čitaonica, njihova pravila predstavljaju brigu za hrvatsku knjigu i kulturni napredak. Tako se u “Pravilima” ilirske čitaonice u Zagrebu navodi kako pri kupnji knjiga i časopisa prednost imaju oni naslovi na ilirskom jeziku, što je Matica ilirska kao nakladnik omogućavala u vrijeme malog broja i nedostupnosti hrvatskih knjiga. Određuje se i uloga tajnika, koji je ujedno i čuvar čitaonice i knjižničar.

Knjižnice su svoj odnos primarne i sekundarne funkcije promijenile tek nakon uspostave apsolutističke vladavine A. Bacha te od pretežno političkih ustanova postaju kulturne. Raste uloga knjižnica u okviru narodnih čitaonica, ostale se funkcije smanjuju od Prvog svjetskog rata naovamo te nestaju, a te knjižnice ostaju kao narodne knjižnice.¹⁸ U nastavku su navedeni kronološkim redom po osnutku primjeri pojedinih knjižnica od nastanka kao ilirskih čitaonica do danas.

Druga po redu osnovana ilirska čitaonica, odmah nakon varaždinske bila je ona u Karlovcu, 1838. Osnovano je najprije društvo čiji je neophodan dio bila čitaonica s knjižnicom. Može se reći da su čitaonice bile svojevrсна društva u ilirsko doba koja su vodila politički i kulturni pokret kojeg je knjižnica bila tek sastavni dio. Samo ime čitaonice pojavljuje se u nekoliko varijanti. Vukanović ga u pismu Ljudevitu Gaju naziva “Pervim ilirsko-narodnim kasinom”, dok u pravilima koja nisu sačuvana stoji naziv: “Ilirsko čitanje društvo”. “Sloga” ju u svom svečanom broju povodom

¹⁶ Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Zagreb: Školska knjiga, 2008. Str. 315.

¹⁷ Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 642.

¹⁸ Usp. Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 642-643.

pedesete godišnjice Čitaonice naziva “Čitaonica slovnstva narodnoga”. Određena su pravila, uprava, blagajnici te članarina od šest forinti. Osnivači su Dragutin Klobučarić, Ambroz Vranizcany, Aleksandar Musulin, Antun Accurti i Antun Vakanović. Knjižnica je u početku bila opskrbljena njihovim vlastitim knjigama. Godine 1843. zabranjeno je ilirsko ime pa čitaonica mijenja naziv u “Društvo narodne čitaonice karlovačke”. Njezin se rad, međutim, odvija nesmetano zahvaljujući naklonosti gradskih vlasti i razvijenom duhu ilirizma. Čitaonica je imala tri stalna odbora: gospodarski koji je brinuo o imovini i financijskom poslovanju Društva, umjetnički, kasnije zabavni, koji se bavio organizacijom priredbi u prostorijama Čitaonice i književni koji je vodio računa o uređenju knjižnice i nabavi novih knjiga i novina. Odbori su birani na glavnim skupštinama. Čitaonica je bila u financijskim problemima, usprkos raznim naporima sakupljanja prihoda pa je dug za najamninu zgrade što ga je Čitaonica plaćala gradskoj općini pobijedio. Tako je gradska uprava preuzela prostor i razdijelila inventar Čitaonice. Iako Čitaonica nije zaživjela, 1905. godine u Karlovcu je zaživjela “Pučka knjižnica i sokolska (gradska) čitaonica” koja se formira u današnju suvremenu “Gradsku knjižnicu Karlovac” koja slijedi suvremene knjižnične standarde u vođenju politike i pružanju usluga.¹⁹

Jedan od primjera čitaonice koja je nastala kao simbol želje za očuvanjem hrvatskog identiteta, jezika i kulture je i ona u Križevcima nastala 1838. po uzoru na ilirske čitaonice u Varaždinu, Karlovcu i Zagrebu. Ljudevit Farkaš pl. Vukotinović osnovao je 1838. društvo “Čitatelj ilirski”. Zaslugom i djelovanjem “Društva čitatelja ilirskih” osnovana je u Križevcima 19. travnja 1839. godine “Ilirska čitaonica”. “Njezina uloga nije bila samo da okuplja članove na čitanje ilirskih knjiga i novena, već je ona imala za cilj stvarati ‘novo hrvatsko društvo, proniknuto narodnim duhom i zaneseno za stvaralački kulturni rad.’”²⁰ Ova je čitaonica djelovala do 1843. godine kada je zabranjeno ilirsko ime i kada je njezin rad poremećen političkim zbivanjima. Oko 1860. godine nastaju povoljni uvjeti za rad čitaonice te ona nastavlja rad pod nazivom “Narodna čitaona” s osamdeset tri redovna i sedamnaest izvanrednih članova. Odbor čitaonice donosi i svoja pravila za rad: “izobrazivanje duha i podupiranje narodne knjige, nabavljanje i čitanje časopisa, zatim zabave s dozvoljenim igrama i drugo dozvoljeno razveseljavanje.”²¹ Prvi predsjednik

¹⁹ Usp. Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, Karlovac: 1838.-2008.: prilozi za povjesnicu. 4. Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2008. Str. 17-45.

²⁰ Janeš-Žulj, Marjana. Gradska knjižnica “Franjo Marković” Križevci: spomen knjiga u povodu 160. godišnjice postojanja. Križevci: Gradska knjižnica “Franjo Marković”, 1998. Str. 14.

²¹ Isto, str. 22.

“Narodne čitaone”, odnosno “Društva čitatelja ilirskih”, bio je Andrija Uhernik. Društvo 1886. posjeduje tisuću osamsto osamdeset šest knjiga. Brojni članovi društva zahtijevali su da se naziv čitaonice promijeni u “Hrvatska čitaonica” kako bi se iskazao domoljubni duh. Razdoblje do Prvog svjetskog rata ispunjeno je u “Narodnoj čitaoni” uglavnom raznodom i zabavom te čitanjem novina, časopisa i knjiga. Međutim, u razdoblju između dva rata, knjižnica i čitaonica kao samostalna kulturna slobodoumna institucija sadrži djela svih nazora i ideja te organizira pučka predavanja i tečajeve za opismenjavanje. Od iznimne je važnosti napomena dr. Josipa Badalića koji je u knjizi “*Javne knjižnice u Savskoj banovini: njihovo stanje i potrebe*” (Zagreb, 1937.) naveo kako grad Križevci posjeduje dvadeset osam tisuća petsto šezdeset sedam svezaka knjiga bez periodike. U Drugom svjetskom ratu potpuno je ugašena djelatnost knjižnice. Nakon Drugog svjetskog rata, od 1945. godine narodne (pučke) knjižnice osnovane su kao ustanove seoskih i gradskih narodnih odbora, a zatim raznih kulturno-prosvjetnih i drugih organizacija. U Križevcima je osnovana “Gradska knjižnica i čitaonica” kao samostalna ustanova. Godine 1952. postavljen je za stalnog knjižničara Dragutin Zajc. Knjižnica je primala dvadeset dva naslova novina i časopisa te je tako čitaonica primjereno opremljena. Godine 1953. “Gradska knjižnica i čitaonica” postaje budžetska ustanova “Narodnog odbora Općine Križevci”. Tada se knjižnica i preselila u namjenski prostor i dobila TV-aparat koji je bio među prvima u gradu dostupan javnosti. Sljedećih godina “Gradska knjižnica i čitaonica” sve se više osamostaljuje pa je “Narodni odbor Općine Križevci” osnovao “Gradsku knjižnicu i čitaonicu” kao samostalnu kulturno-prosvjetnu ustanovu. Knjižnica počinje zapošljavati stručni kadar, ispunjavati uvjete propisane Zakonom te djelatnost i usluge postavlja na višu razinu.²²

Nedugo nakon osnivanja prvih čitaonica, svoj nastanak bilježi i samoborska čitaonica, o čijem postojanju saznajemo iz “Zore dalmatinske” i dnevnika Dragutina Rakovca. Pretpostavlja se da je rad Čitaonice zamro iza 1848., u vrijeme Bachova apsolutizma. Čitaonica nastavlja s radom tek 1861. godine. Katalog knjižnice osnovane pri Čitaonici svjedoči o njenom postojanju, a čuva se u “Samoborskom muzeju”. Katalog je zapravo inventarni popis knjiga koje su, vjerojatno, upisivane onim redom kako su nabavljane. Na popisu su redni brojevi od jedan do osamsto dvadeset devet, no isti su naslovi jedanput bilježeni pa se može zaključiti da je knjižnica posjedovala oko tisuću

²² Usp. Janeš-Žulj, Marjana. Nav. dj., str. 17-51.

jedinica građe. Na popisu su knjige njemačkih, francuskih, engleskih i talijanskih autora uglavnom u njemačkom prijevodu, a naslovi su hrvatskih autora malobrojni. U međuvremenu Čitaonica dobiva naziv “Hrvatska čitaonica” te djeluje do 1914. godine, kada prestaje s radom. Ponovno je obnovljena 1919. godine. Djelovala je pod uspješnim vodstvom župnika Milana Zjalića do 1930. godine kada joj je, zbog političke diktature u zemlji, onemogućen daljnji rad. Inventar Čitaonice, uključujući knjige i namještaj, preuzima “Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica” koja je osnovana 1901. godine. Osnovali su ju dva mlada Samoborca, bogoslova i pripadnika obrtničkih obitelji uviđajući potrebu prosvjetljenja širih slojeva građanstva za što “Hrvatska čitaonica” nije bila pogodna. Bili su to Vjekoslav Noršić i Juraj Kocijanić. Knjižnica u početku raspolaže neznatnim sredstvima, a financira se članarinama od pet krajcara tjedno. Oko knjižnice su se okupili i uglednici koji su stupili u društvo. I ova je knjižnica imala “Pravila” kojima se regulirala misija i poslanje Knjižnice, financiranje, prava učlanjenja, prava i obveze članova te pravila biranja upravnog odbora i njegove zadaće. Od 1971. se od raznih knjižnica narodnih društava kontinuirano formira današnja “Gradska knjižnica Samobor”.²³

Među nizom tada osnovanih čitaonica, ističe se i ona u Požegi, osnovana 1845. pod latinskim nazivom “Lectoria societas”. Važnu ulogu u osnivanju Čitaonice i realizaciji njenih aktivnosti imali su požeški franjevci koji su djelovali u okviru školstva Požeške kotline, a posebno su djelovali na kulturu i obrazovanje u “Požeškoj gimnaziji”. Pravila za rad ove čitaonice donesena su 1846. godine. I ova je čitaonica kao i ostale, zastupala građu na hrvatskom jeziku. Tom je stavu pridonijela i odluka županijske skupštine u Požegi iz 1847. da se uvodi narodni jezik u upotrebu u županiji i na županijskim skupštinama. Čitaonica 1848. mijenja svoj latinski naziv u novi: “Narodna čitaonica” čime se izražavaju težnje Hrvatskog narodnog preporoda. Glavni izvor prihoda Čitaonice bila je članarina od četiri forinte godišnje. Ugledniji građani postali su utemeljitelji, a njihovi su doprinosi bili mnogo veći. Donošenje oktroiranog ustava 4. ožujka 1849. onemogućilo je jaču kulturnu i nacionalnu misiju “Narodne čitaonice”, a u vrijeme Bachovog apsolutizma, od 1852. do 1860., uvjeti za njen rad nisu bili najpovoljniji pa ona smanjuje opseg djelovanja. Godine 1862. počinje obnova misije i rada čitaonice, iskazana novim “Pravilima Narodne čitaonice”. Službeno je “Narodna čitaonica” otvorena 12. veljače 1863. Tek se tada u njenom okviru počinje razvijati

²³ Usp. Spomen-knjiga Knjižnice i čitaonice u Samoboru: prigodom 150. obljetnice prve samoborske čitaonice. Samobor: Narodno sveučilište Samobor, 1993. Str. 10-73.

knjižnica na temelju dobrovoljnih priloga građana. Čitaonica priređuje društvene i kulturne aktivnosti te radi na ostvarivanju zadataka naznačenih "Pravilima". Čitaoničko društvo očitivalo je i svoju humanitarnu, dobrotvornu misiju koja je bila jedna od njegovih primarnih aktivnosti, što je izazvalo velike simpatije kod građana. Čitaonica je pomagala siromašnim građanima, dobrim učenicima "Požeške gimnazije" i mnogima drugima. Zahvaljujući, između ostaloga i kulturno-pedagoškoj djelatnosti "Narodne čitaonice", Požega je uživala status kulturnog središta Slavonije. Mnoga požeška društva često su tražila najam čitaonice, što je Odbor redovito dopuštao, uz vrlo male naknade ili bez njih. Cjelokupni društveni i kulturni život Požege odvijao se u okviru Čitaonice. No, bilo je i slučajeva kad je "Narodna čitaonica" odbila ustupiti prostorije, kao što je to učinila njemačkom kazališnom društvu 1872. godine. Narodna je čitaonica poštivala povijesne obljetnice te ih prigodno obilježavala. Ugled Čitaonice rastao je najviše zahvaljujući djelatnosti dugogodišnjeg tajnika i blagajnika "Narodne čitaonice", profesora Mazeka. Sredstva za nabavu novina i časopisa osiguravala su se, jednim dijelom, rasprodajom starih novina koje su na godišnjim licitacijama članovi društva i ostali građani kupovali po sniženim cijenama. Godine 1875. Narodna je čitaonica primala dvadeset i tri časopisa i novina, i to: četrnaest političkih, četiri beletristička, četiri humanistička i jedan gospodarski. S vremenom je broj knjiga rapidno rastao te je Društvo bilo prisiljeno srediti knjižnicu i zaposliti knjižničara. Prvi je knjižničar postao profesor "Požeške gimnazije" Josip Forko. Krajem devetnaestog stoljeća promađarska su nastojanja bana Khuena u Hrvatskoj ometala rad Čitaonice. Kada je konačno pod narodnim pritiskom 1903. napustio Hrvatsku, odobrena su nova "Pravila" čitaonice, a Narodna je čitaonica promijenila naziv u "Hrvatska čitaonica". Nova su "Pravila" isticala hrvatstvo u poštivanju hrvatskog jezika, povijesti te važnost sjedinjavanja društva, bilo kroz kulturu i obrazovanje ili rasonodu. Uvođenje diktature Aleksandra Karađorđevića 1929. podudara se s velikom gospodarskom krizom koja je naročito pogodila Kraljevinu Jugoslaviju, što je pogubno utjecalo na rad "Hrvatske čitaonice". Nakon Drugog svjetskog rata formira se "Gradska knjižnica i čitaonica" kao nasljednica "Hrvatske čitaonice" koja i danas uspješno ispunjava zadatke narodne knjižnice u skladu s UNESCO-vim Manifestom.²⁴

²⁴ Usp. Potrebica, Filip. Povijest knjižnica Požeške kotline. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995. Str. 11-86.

5. NARODNE KNJIŽNICE OD DVADESETOG STOLJEĆA DO DANAS U SVIJETU I U HRVATSKOJ

A. Stipčević pojašnjava kako narodne knjižnice u dvadesetom stoljeću doživljavaju svoju potpunu afirmaciju u društvu, postaju sastavni dio društva i blisko su povezane s obrazovanjem i učenjem. Prozvali su ih “sveučilištima za narod” jer su te knjižnice morale omogućiti svima, da upornim čitanjem uz pomoć knjižničnog osoblja postignu u životu ono što im je uskraćeno redovnim školovanjem. Takva su shvaćanja još danas uvriježena u Sjedinjenim Američkim Državama.²⁵ Već je bilo govora o tamošnjoj neograničenoj vjeri u moć obrazovanja u bilo kojoj životnoj dobi i bilo kojem društvenom položaju.

Pojavom medija masovne komunikacije, posebice televizije i interneta stvorene su mogućnosti permanentnog obrazovanja i izvan narodnih knjižnica u suvremenom društvu. D. Katalenac zaključuje kako je pojačan razvoj tehnologije postavio nove zadatke knjižnicama, što je dovelo do raznih dilema u definiranju njene uloge u suvremenom svijetu i postavilo brojne izazove pred njihov razvoj. Nova tehnologija i mediji nametnuli su knjižnicama zadatke koji su im do tada bili nepoznati. Koncept digitalne knjižnice postaje stvaran i problematizira opstojnost knjižnica u njihovom tradicionalnom (fizičkom) obliku.²⁶ Pojava i razvoj novih tehnologija može se protumačiti i kao poticaj za daljnji razvoj jer pruža brojne nove mogućnosti. “Upravljanje promjenama u uvjetima globalizacije jedan je od temeljnih zadataka managementa narodnih knjižnica.”²⁷

Do izražaja dolaze “ostale” funkcije knjižnice: koncerti, promocije knjiga, izložbe i druge promotivne zabavne i obrazovne aktivnosti. Narodne knjižnice posebnu pažnju posvećuju posebnoj kategoriji korisnika: učenicima, starijim osobama, osobama sa psihomotoričkim oštećenjima, radnicima, domaćicama, djeci i ostalima. U sredinama gdje je veća koncentracija nacionalnih i jezičnih manjina, otvaraju se knjižnice i stvaraju se posebni programi koji im pomažu u prihvaćanju i prilagodbi novom jeziku, običajima i kulturi, a da pritom sačuvaju svoj nacionalni kulturni identitet nabavljajući građu na njihovom jeziku. Mnoge posebne skupine korisnika nemaju mogućnost same doći u knjižnicu pa su se zato počele razvijati pokretne knjižnice, takozvani

²⁵ Usp. Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 710.

²⁶ Usp. Katalenac, Dragutin. Narodne knjižnice i novi mediji: upravljanje novim uslugama u narodnim knjižnicama. // Narodne knjižnice u novoj Europi 5 : utjecaj globalizacije i informatizacije na narodne knjižnice u tranzicijskim zemljama: zbornik radova / urednica Tatjana Nebesny. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica, 2003. Str. 178-180.

²⁷ Isto, str. 179.

bibliobusi. Ideja o takvim putujućim knjižnicama unutar autobusa pojavila se u devetnaestom stoljeću u Sjedinjenim Američkim Državama. U prvo vrijeme su se knjige prevozile u zatvorenim kolima s policama u unutrašnjosti što su ih vukli konji, a zatim je konjsku snagu zamijenio motor. Danas su bibliobusi normalno sredstvo približavanja knjižnice onima koji joj fizički ne mogu pristupiti te su zastupljeni u gotovo svakoj regiji. Oni su posebno korisni u područjima nerazvijene bibliotečne mreže, kao što su Afrika, Latinska Amerika i dr. Bibliobus na svojim policama može nositi do šest tisuća knjiga. Osim knjiga bibliobusima stižu dvd-i, održavaju se predavanja, prikazuju filmovi i slično. Na male naseljene otoke središnja knjižnica šalje brodove posebno građene za knjižničku namjenu. Donositi knjigu onamo gdje je potrebno postaje jedan od glavnih zadataka narodnih knjižnica dvadesetog stoljeća.²⁸

U SAD-u se u narodne knjižnice ulažu ogromna financijska sredstva, o čemu svjedoči podatak da je 1976. godine tamo dovršena gradnja dvjesto sedamdeset sedam zgrada namijenjenih narodnim knjižnicama na što je potrošeno preko šezdeset šest milijuna dolara. Posebno mjesto u društvu stekle su knjižnice u skandinavskim zemljama pod utjecajem anglo-američkog bibliotekarstva, snažnog razvoja pismenosti i brige državnih vlasti za njihov razvoj i financiranje. Knjižnice skandinavskih zemalja razlikuju se tada od svih ostalih po uvjerenjima o jednakosti religija, rasa i pravu izbora političkog uvjerenja. Na ovim idealima nabavljaju građu te vode politiku knjižnice. "Smatra se da se zadatak knjižnice sastoji u tome da pruži mogućnost čitateljima da dođu do željene knjige, a ne utjecati na njegova vjerska, moralna ili politička uvjerenja."²⁹ Takav je stav u dvadesetom stoljeću prilično usamljen. Stav Trećeg Reicha o knjižnicama bio je potpuno suprotan: njemački bibliotekar Karl Taupitz zapisao je 1936. kako su narodne knjižnice u Trećem Reichu političke institucije, a ne literarne ni društveno-pedagoške. Ove su knjižnice bile pod strogom kontrolom državnih vlasti i imale udarnu ulogu u propagiranju nacističke ideologije i preodgajanju naroda. Stvara se gusta i raširena mreža knjižnica, no osiromašenog fonda jer su bile izlučene sve inozemne knjige i časopisi koji nisu bili u skladu s nacizmom. Glavna je njihova karakteristika odstupanje od temeljnih ideala i vrijednosti na kojima su narodne knjižnice nastale u devetnaestom stoljeću. Nacistička Njemačka nije nažalost bila jedina koja je podređivala knjižnice vladajućoj ideologiji države, čak i u vrijeme kad sve prihvaćaju UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice. Nisu rijetki slučajevi izlučivanja građe na temelju neke vrste nesnošljivosti ni u SAD-u, a u SSSR-u

²⁸ Usp. Katalenac, Dragutin. Nav. dj.

²⁹ Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 711.

je takva praksa prerasla u državnu filozofiju. Ne može se, međutim, osporiti činjenica da su te knjižnice izuzetno brojne, da se u njih ulažu znatna financijska sredstva te da su uvjeti rada dobri. Značenje narodnih knjižnica postaje izuzetno bitno u nerazvijenim zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike gdje još ne postoji pismena kultura i gdje je potrebno pisane riječi približiti velikom broju tek opismenjenih ljudi. Takve knjižnice dobivaju specifične zadatke kao što je razvijanje ljubavi prema nacionalnoj kulturi i materinskom jeziku te svijesti o zajedništvu. U Hrvatskoj se puno toga promijenilo u bibliotekarstvu nakon stvaranja zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca. Bitno se poboljšala situacija nakon Drugog svjetskog rata kada niče veliki broj narodnih i sindikalnih knjižnica s ciljem da se knjiga približi širokim slojevima društva.

U novije se vrijeme grade narodne knjižnice u mjestima gdje ih nije bilo, a stare obnavljaju te se fondovi nadopunjuju knjigama i audiovizualnom građom. Ubrzani proces kompjuterizacije unosi kompjutersku tehnologiju u sve knjižnice, a Hrvatska se kompjuterskom opremljenošću približava svjetskim standardima.³⁰

³⁰ Usp. Stipčević, Aleksandar. 2006. Nav. dj., str. 710-713.

6. ZAKLJUČAK

Narodna je knjižnica od uvijek obilježena idejama socijalne ravnopravnosti, mira i socijalne kohezije. Ona je od razvojnih početaka pokretački mehanizam demokratizacije i širenja pisane riječi među običnim pukom. Kao mjesni pristup znanju neprofitnog karaktera koji je otvoren za sve građane bez obzira na nacionalnost, vjeroispovijest, rasu i fizičke karakteristike, bitan je promicatelj kulture, obrazovanja, cjeloživotnog učenja te zastupnik nacionalnog identiteta svakog naroda. Začeci poimanja važnosti osnivanja narodnih knjižnica pojavljuju se u Engleskoj upravo zbog slabljenja feudalizma, jačanja građanske klase i pojave engleskog empirizma. Sve to pogoduje buđenju društvene svijesti o važnosti prosvjećivanja puka i slobodnog pristupa znanju. Engleska je od sedamnaestog stoljeća najveće bibliotekarsko središte čiji se status na tom području nije do danas promijenio. Pod utjecajem prosvjetiteljstva narodne se knjižnice počinju osnivati širom Europe te raste njihova uloga u društvu. Za to vrijeme Amerika ne zaostaje u stvaranju i afirmaciji narodnih knjižnica koja se tamo događa brže nego u ostatku svijeta zbog idealističkog javnog mijenja o knjižnicama kao ustanovama koje opismenjuju i stvaraju prilike za socijalno prilagođavanje i napredak.

U Hrvatskoj je pojava i razvoj pučkih knjižnica inspiriran ilirizmom, a pravi procvat pučke knjižnice doživljavaju u dvadesetom stoljeću kada se formiraju u prave javne narodne knjižnice, pri čemu se naglasak s političkih društava prebacuje na knjižnice i pisanu riječ. Dvadeseto stoljeće vrijeme je brojnih usavršavanja te potpune afirmacije narodnih knjižnica na društvenoj i političkoj razini. Do danas su narodne knjižnice dovele svoju djelatnost na višu razinu kako bi njihove usluge bile usmjerene na javnost. Proces kompjuterizacije i digitalizacije počeli su prodirati u tradicionalni svijet knjižničarstva te je sada digitalno okruženje u knjižnicama jednako zastupljeno kao i fizičko. Globalizacija, tehnološki napredak i pojava novih medija postavljaju pred narodne knjižnice nove izazove i zadatke te potrebu za preispitivanjem dosadašnje tradicionalne organizacije i strukture knjižnice koja u digitalnom svijetu zahtijeva složeniji pristup.

Za priznanje narodnih knjižnica u suvremenom svijetu najzaslužniji je UNESCO-v Manifest o narodnim knjižnicama - temeljni dokument koji je profilirao narodne knjižnice kao demokratske, javne ustanove, otvorene svima pod istim pravima i uvjetima.

7. LITERATURA:

1. Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, Karlovac: 1838.-2008.: prilozi za povjesnicu. Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2008. Str. 17-45.
2. Janeš-Žulj, Marjana. Gradska knjižnica "Franjo Marković" Križevci: spomen knjiga u povodu 160. godišnjice postojanja. Križevci: Gradska knjižnica "Franjo Marković", 1998. Str. 14-51.
3. Katalenac, Dragutin. Narodne knjižnice i novi mediji: upravljanje novim uslugama u narodnim knjižnicama. // Narodne knjižnice u novoj Europi 5 : utjecaj globalizacije i informatizacije na narodne knjižnice u tranzicijskim zemljama: zbornik radova / urednica Tatjana Nebesny. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica, 2003. Str. 178-180.
4. Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ve smjernice za razvoj službi i usluga. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 1-18.
5. Potrebica, Filip. Povijest knjižnica Požeške kotline. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995. Str. 11-86.
6. Spomen-knjiga Knjižnice i čitaonice u Samoboru: prigodom 150. obljetnice prve samoborske čitaonice. Samobor: Narodno sveučilište Samobor, 1993. Str. 10-73.
7. Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb: Matica hrvatska, 2006. Str. 710-713.
8. Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Zagreb: Školska knjiga, 2008. Str. 634-638, 641.
9. UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice. URL:
http://dzs.ffzg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (2011-09-03)
10. Upute za poslovanje narodnih knjižnica. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 11-13.